

VÕLAKRIIS EUROOPA LIIDUS¹

Sissejuhatavaid mõtteid aktuaalsetest probleemidest

Kui minevikku tagasi vaadata, siis pole ükski aastakümme niimoodi majanduskriisidest räsida saanud kui see, mis hiljuti lõppes. Kõik algas New Economy mulli lõhkemisega aastatuhandevahetusel, sellele järgnes katastroof subprime võlakirjade sektoris², mille kõrgpunktiks oli 2008. aasta finantskriis, mis omakorda põhjustas pankade kriisi ja viis praeguse riigivõla- ja eurokriisini. Ikka ja jälle olid finantsturud need, millest lähtusid tugevad destruktiivsed jõujooned. V. Cerra ja S. C. Saxena³ uurimused näitavad, et tõrked reaalmajanduses, mida saadavad pöörismid finantssektoris, on eriti arenenud tööstusmaades ülimalt püsivad ja visad taanduma. See on avalikus arutelus viinud selleni, et üha suureneva osa ühiskonna jaoks – kaasa arvatud majandusteadlased – muutub järjest küsitavamaks Läänemaailma majandussüsteemide efektiivsus. Teooria vabaturu isereguleerivatest jõududest, mida Adam Smith võrdles 'nähtamatu käega', sellega kogu teooriale nurgakivi pannes, on osutunud majandusajaloo eksituseks. Turumajandus, mille abil loodeti saavutada üldist korda, tasakaalustatust ja stabiilsust, on tegelikkuses osutunud äärmiselt ebatäiuslikuks süsteemiks. Teisisõnu: turumajandus on oma loomult tasakaalustamatuse süsteem. Siiski tuleb aga Winston Churchilli tuntud ütlusele toetudes möönda: turumajandus on kõige halvem majandussüsteem, välja arvatud kõik ülejäänud. Turust mõistlikumat alternatiivi ei eksisteeri, hädavajalik on aga turu piiride tundmine, et õigeaegselt väärengute vastu võitlema hakata.

Juba enne üleilmset finantskriisi oli arvukate riikide võlakoorem mõtlemapanevalt kõrge. Miljarditesse ulatuvad avalikud kulutused süsteemi funktsioneerimise seisukohalt tähtsate pankade päästmiseks ja konjunktuuri toetamiseks on lasknud riigivõlad kasvada kriitilise piirini, nii et finantsturgudel kardetakse riiklike pankrottide ahelreaktsiooni. Majanduskoostöö ja arengu organisatsiooni ehk OECD-riikide võlakoorem ulatus 2007. aastal juba 73 %-ni sisemajanduse koguproduktist ja kasvab käesoleval aastal ilmselt veelgi, ületades 100 % piiri. USA majandusteadlased Kenneth S. ("Kenn") Rogoff ja Carmen M. Reinhard väidavad oma analüüsidest⁴, et juba 90 %-ga ületatakse see piir, millest alates riiklikud võlad ähvardavad majanduskasvu halvata.

Suur riigivõlg ahendab poliitilist tegutsemisruumi. Mida kõrgemad on võlast tulenevad intressimaksud, seda vähem saab raha suunata kasvu jaoks olulistele valdkondadele nagu haridus ja infrastruktuur, seejuures antitsükliiliste

¹ Eesti keelse artikli (mis oli aluseks ka inglise keelse artikli tõlkele) terminoloogiat konsulteeris Eesti Panga Nõukogu esimees (1998-2008), Tartu Ülikooli emeritprofessor Mart Sõrg

² USA kinnisvarakriis, mis tekkis kinnisvaravõlakirjade aastatepikkuste väärhinnangute tõttu Ameerika pankade poolt, millesse lõpptulemusena haarati ka rahvusvahelised pangad.

³ Cerra, V., Saxena, S. C. Growth. Dynamics: The Myth of Economic Recovery, IMF Working Paper, 07.08.2005.

⁴ Rogoff, K. S., Reinhard, C. M. Growth in a Time of Debt, American Economic Review, May 2010, pp. 573 – 578; edaspidi: needsamad, Dieses Mal ist alles anders, FinanzBuch Verlag, Kulmbach, 2010.

konjunktuurprogrammide rakendamist mitte arvestades. Sel põhjusel tuleb järgnevatel aastatel riiklike finantside konsolideerimine tõsta ülimalt prioriteediks. Kui silmas pidada praeguste riigivõlgade suurust, siis ilmselt õnnestub ainult väga vähestel riikidel lähemas tulevikus oma võlakooormat märkimisväärselt vähendada. Otsustava tähtsusega on aga riigivõla tase langemine, niisiis võlgade suhe antud riigi majanduslikku võimsusse, st sisemajanduse koguprodukti. Sissetulekute tõstmise ja väljaminekute kärpimisega saab takistada uute võlgade võtmist. Tugevam majanduskasv seevastu aga suurendab SKP-d ja seega ka alandab võlataset SKP suhtes. Kuidas nende kolme lähtekoha puhul raskuspunkte asetada, sõltub olulisel määral maksusüsteemidest, kulutuste struktuuridest ning kasvuressurssidest ja lõppkokkuvõttes ka poliitilistest raamtingimustest.

Riigi sissetulekute suurendamine – siinkohal mõeldakse eelkõige makse – puudutab eriti jaotamisprobleematikat. Siinjuures peavad poliitikud eelkõige silmas kaudseid makse, kuna need kogemustekohaselt pärast suhteliselt lühikest harjumise faasi enamike maksumaksjate teadvuses peagi tahaplaanile kaovad ja seega tarbimisnõudlust minimaalsel määral mõjutavad. Selles mõttes tuleb kaudsete maksude soodsam mõju majanduskasvule paremini ilmsiks kui see on otseste maksude puhul, mis püsivalt vähendavad ettevõtjate kasumit⁵ ja annavad seega põhjust ettevõtte asukoha muutmiseks.

Otsesed progressiivsed maksud on küll poliitilises mõttes atraktiivsed, aga majanduslikult seisukohast ohtlikud. Teisest küljest räägib kaudsete maksude vastu nende erakordselt regressiivne mõju ümberjaotamisele. Erandiks on siinkohal tubaka-, alkoholi- ja muude sõltuvusainete aktsiis, mille puhul nihkuvad esiplaanile inimeste tervist mõjutavad kaalutlused. Maksude tõstmise kõrval on olemas veel võimalus muuta riiklike ettevõtete omandivormi ja need erastada. Sellist sammu võib täiesti kaaluda, kuivõrd seeläbi riigivõimu ülesannete täitmine ei halvene, mis oleks üldsusele kahjuks.

Ainuuksi sissetulekute suurendamisega ei saa siiski võlaprobleeme lahendada. Riigid peavad ka oma kulutusi kärpima. Siin asub eriliste probleemide allikas, kuna riiklikes eelarvetes moodustavad sotsiaalkulutused kõige suurema osa. Seepärast on kokkuvõttes selles valdkonnas mõõdapääsmatu, olgu seda siis kui tahes raske läbi viia, silmas pidades nii mõnegi ühiskonnakihi näilisel õigustatud ja kivistunud varanduslikku staatust. Miinimumülesandeks peaks olema kärpimise tegemine seal, kus eesmärgid, mida ümberjaotamise poliitika käigus tahetakse saavutada, on liialdatud ja viinud tasakaalustamata olukorrani nagu näiteks kõrgemates riigiametites, kaasa arvatud parlamendid ja valitsused. Täielikult tuleks lõpetada sotsiaaltoetuste maksimine (nt lastetoetus) juhul, kui sissetulek on teatud ülempiirist suurem, kusjuures see piir võiks olla paindlik. Samuti tuleks uurida, kuivõrd on ajaga suureks paisunud bürokraatiat võimalik mõistliku mahuni kahandada. Säästupotentsiaal eksisteerib eelkõige relvatööstuse valdkonnas. Siiski tuleb tõdeda, et kriisiriikide suhtes rakendatav range kokkuhoiupoliitika üksi ei kujuta endast veel pääseteed võlaprobleematikast. Sügavuti läbimõtlema, lausa askeetlikkust taotlev

⁵ kui puudub võimalus veeretada maksutõus nõ teiste, st klientide kanda

säästupoliitika pigem teravdab probleeme, kuna selle ähvardava tagajärjena võib majanduskasv pidurduda ja tööpuudus suureneda.

Riigieelarve puudujääkide kõrval tuleb kriitiliselt analüüsida ka mõnede EL riikide maksebilansi jooksevkonto defitsiite. Negatiivsed maksebilansi jooksevkonnad tähendavad põhimõtteliselt seda, et nende riikide rahvamajanduses kasutatakse teenuseid ja kaupu rohkem, kui neid ise suudetakse toota ning sellevõrra ollakse sunnitud välismaalt laenu võtta. Kui laenudega finantseeritavate kaupade ja teenuste suurema hulga abil luuakse ja arendatakse välja omamaist konkurentsivõimelist tööstust, siis on see igati teretulnud, kuna seeläbi pannakse alus tulevasele majanduskasvule. Kui aga tegu on kaupadega, mis teenivad üksnes kohaliku elanikkonna tarbimishuve, siis elavad niisugused riigid nii-öelda üle oma jõu. Sel viisil tõuseb nende riikide kriisitundlikkus ja sunnib neid varem või hiljem läbi tegema valulisi kohanemisprotsesse. Siis pole tihti enam võimalik vahet teha era- ja riigivõlgade vahel, kui päästefondide abil süsteemi funktsioneerimiseks oluliste võlgnike eramajanduslikud kohustused riigivõlaks muutuvad.

Majanduskasv on kolmas lähtekoht riigivõla taseme vähendamiseks. Selleks on vajalikud põhjapanevad struktuurireformid, et jagu saada konkurentsivähesusest Euroopas ja hoida Euroopa Liidu rahvusvaheline konkurentsivõimelisus jätkuusutlikuna.

Konkreetselt tähendab see infrastruktuuri väljaarendamist ja hariduse edendamist, eelkõige niisuguste õppeainete edendamist nagu matemaatika, informaatika, loodusteadused ja tehnika, kuna teaduslikule uurimistöölle ja tehnoloogiale orienteeritud majandusharudel on mängida eriline roll. See nõuab küll suurenevaid riiklikke kulutusi, niisiis võetakse suund riigivõla suurendamisele, seda aga kompenseerib edukat majanduskasvu soosiva poliitika puhul veelgi kiirem SKP kasv, mistõttu võlatase kokkuvõttes isegi langeb.

Euroopa tulevik ei sõltu mitte ainult finantsturgude⁶ arengust, otsustav roll on mängida ka tööjõuturgudel. Võlgadest tulenevaid probleeme saab lahendada ainult siis, kui õnnestub jagu saada drastiliselt suurenevast tööpuudusest enamikes EL liikmesriikides. Eriti puudutab see noorte tööpuuduse ärevust tekitavalt suurt kasvu. Noored on Euroopa tulevik ja fundamentaalne kasvupotentsiaal. Neile tuleb luua hariduse ja kvalifikatsiooni andmiseks hästi läbimõeldud eesmärkidega kontseptsioonid, et kirjeldatud potentsiaali ära kasutada. Kui seda ei tehta, siis lastakse käest otsustava tähtsusega šansid. Saksa liidukantsleri Angela Merkeli Euroopa kohta käiv juhtmõte – „Kui europiirkond, siis laguneb ka Euroopa Liit“, tuleks konkreetsemalt ümber sõnastada nii: Kui Euroopa unustab oma noored, siis hääbub ka Euroopa idee.

⁶ Võrdle siinkohal: Eesti majanduspoliitilised väitlused – 18/ Estnische Gespräche über Wirtschaftspolitik - 18/ Discussions on Estonian Economic Policy – 18. Berlin, Tallinn: BWV, Mattimar, 2010, lk 9.

Fiskaalliitu ja selle päästefonde tuleb üleminekuperioodil pidada Euroopa Liidu aktuaalsete probleemide lahendamise tähtsaks eelduseks. Sellest üksi aga ei piisa. Siia peavad lisanduma majanduskasvu agenda ja paindlik tööturupoliitika, mille sisuks olgu esmajoones noorte tööpuuduse vähendamine.⁷ Mõtlemata peab seejuures keelte õppimisele liikmesriikides, erialaste kvalifikatsioonide eabürokratlikule tunnustamisele kõikide kutsealade puhul, kutseomandamisprogrammide ühtlustamisele ja samuti Euroopasisestele vahendus- ja vahetusprogrammidele.

Nendele liikmesriikidele, kes võitlevad võlgadega ja kellelt madalate reitingute tõttu võetakse kõrgeid võlaprotsente, meeldib väga eurovõlakirjade idee, kohati seda isegi nõutakse. See on täiesti arusaadav. Kui enne eurole üleminekut juhtis kapitali liikumist veel riske arvestav vahetuskursside areng, siis tänapäeva euroalal mõjutavad seda üksnes kõrvalekalded intressides. Kui võtta kasutusele eurovõlakirjad, siis kehtiks riiklikele võlakirjadele⁸ ühtne intress, mis juhinduks geuroala riikide keskmisest krediidikõlbulikkusest. Finantsturgude distsiplineeriv funktsioon, mis avaldub intressierinevustes vastavalt võlgniku krediitdiväärsusele, langeks ära. Selle tulemusena tuleks kriisiriikidel maksta tunduvalt madalamaid intresse. Kas võla teenindamisest vabaks jäävaid vahendeid tööpoolest majanduskasvu stimuleerivate meetmete jaoks kasutatakse, pole sugugi kindel. Sundus ellu viia riigieelarve konsolideerimiseks vajalikke niigi ebapopulaarseid meetmeid pigem kaob. Eurovõlakirjad vabastaksid suurtes võlgades vaevlevad riigid eelarvedistsipliinist kinnipidamise kohustusest ja jätaksid praktiliselt nende minevikus tehtud patud kõikide kanda. Tunduvalt väiksemate võlgadega maadel tuleks aga maksta keskmisest kõrgemaid intresse. Põhjustaja printsiip, mille kohaselt mingi tegevuse või tegematajätamise tõttu tekkinud kulud on põhjustaja kanda, muutub seeläbi kehtetuks. Ebasoliidset eelarvepoliitikat ei karistataks enam kõrgemate intresside nõudmisega.

Veebruar – märts 2012

Manfred O. E. Hennies
Kiel/Warder,
Saksamaa

Matti Raudjärv
Tallinn/Pirita-Kose ja Pärnu,
Eesti

⁷ Vördle siinkohal: Clement, W. (endine Saksamaa LV majandus- ja tööminister), Ohne die Jugend ist Europa verloren, Handelsblatt – Deutschlands Wirtschafts- und Finanzzeitung, 10.-11.02.2012, lk.10.

⁸ See kehtib vähemalt nn *Blue Bonds* kohta